

УДК 340.1

Т. П. ЧУБКО, Одеський національний університет ім. І. Мечникова

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПРАВА

Ключові слова: право, типи праворозуміння, правовий позитивізм, соціологічні концепції праворозуміння, школа природного права, інтегральне праворозуміння, ознаки права

XXI століття характеризується процесом формування, функціонування принципово нової системи відносин між країнами та народами на підставі взаємозв'язків і взаємозалежності у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тісний розвиток взаємовідносин і співробітництва держав у різних сферах, подальша інтеграція міжнародного суспільства ставить перед науковцями проблему уніфікації, зближення (апроксимації), гармонізації правових систем різних країн світу до одного цілого. Дана обставина обумовлює нові аспекти актуальності дослідження поняття права, з'ясування його сутності і універсальних властивостей. Посилення процесів глобалізації у сучасному світі та перспективи побудови гуманістичної, ліберально-демократичної цивілізації відіграли роль суттєвих стимулів до інтеграційних пошуків, спрямованих на теоретичні побудови, здатні «примирити» позитивістський і природно-правові напрями у розвитку сучасного правознавства. У зв'язку з цим метою даної статті є спроба подальшого логічно послідовного, ґрунтовного, системного осмислення права через призму взаємозв'язку природного і позитивного права як елементу буття соціуму і окремих індивідів. В роботі пропонується авторське визначення права в статичному і динамічному аспектах. Вперше серед сутнісних ознак права як особливого соціального регулятора виокремлюється така, як здійснення права на принципах унікалізації та формальної визначеності.

У вітчизняній науці проблемам праворо-

зуміння присвячені праці М.І. Козюбри, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, М.В. Цвіка, С.І. Максимова, Оборотова та ін. Непоодинокі спроби дати визначення цьому явищу, встановити структуру права і властивості його складових не вичерпують означеної проблематики, а, навпаки формують поле для подальшого наукового дискурсу. Процес усвідомлення феномену права триває і обумовлюється станом і особливостями сучасних соціальних систем. У вітчизняному правознавстві подальше осмислення права відбувається у зв'язку із зміною усталених уявлень про джерела права, закономірності його формування і існування, роль суб'єктивних начал у праві тощо. Імпульсом до оновленого праворозуміння є все більша взаємодія національного правопорядку і правопорядку ЄС.

Як відомо, термін «право» (лат. jus; англ. law; right) має відмінне тлумачення у численних наукових концепціях, сформованих у різні часи і різних світових культурах. Сучасна наука про право характеризується розмаїттям різних типів праворозуміння. У процесі тривалого пошуку вони сформовані у рамках трьох основних напрямків – позитивістські, соціологічні та природно-правові концепції праворозуміння.

Як самостійна течія правової думки правовий позитивізм виникає в 30-40 роки 19 століття в зв'язку з обґрунтуванням формально-догматичної юриспруденції. Його найближчим попередником був І. Бентам, а безпосереднім засновником і головним представником – Дж. Остін. Видатними представниками юридичного позитивізму в Росії був Г.Т. Шершеневич, а в Україні – М.І. Палієнко. Значні віхи в розвитку юридичного неопозитивізму пов'язані з іменами Г. Кельзена («чиста теорія права») і Х.Л.А. Харта (аналітична юриспруденція) [1, с.35]. Згідно даної концепції право – це будь-які офіційні акти, встановлені державою, незалежно від їх змісту. Тобто відбувається отождолення права і позитивного права. Сутність права – це владне веління, державний примус. Право може

бути поганим і хорошим, правильним і неправильним, справедливим і несправедливим, але всі ці характеристики не мають відношення до поняття права. Тобто поняття права є ціннісно-нейтральним.

Аналітичний позитивізм Х.Л.А. Харта наближається до феноменології, історичної і соціологічної школи права, несе певні антропологічні риси. Разом з тим він теж єдиним джерелом права визнає державну волю [1, с.51-53].

Головними недоліками юридичного позитивізму є те, що право вивчається у відірваності від соціального буття, з запереченням необхідного зв'язку між правом і мораллю. Вищою цінністю позитивізм визнає порядок і безпеку, долання хаосу і сваволі в суспільстві в результаті виконання правових приписів суб'єктами права.

Соціоцентристський підхід до права виходить з того, що право і правопорядок є соціальними явищами, а отже з'ясувати їх сутність поза зв'язком права і соціальної реальності неможливо. Право, якщо воно бажає бути справедливим, має враховувати певні об'єктивні умови (відносини, процеси, тенденції), які є базовими, визначальними для права, правосвідомості і правопорядку [1, с.56-59]. Таким чином, основним в соціоцентристському підході є розгляд права як явища, яке нібито виростає з фактичних суспільних відносин. Право пов'язане з реальним життям суспільства, його потребами, тобто воно має соціально-обумовлений характер. Формування права, його буття пов'язується не стільки з законодавством, скільки з реальними, фактичними суспільними відносинами (Дьюї, Паунд, Френк, Левеллін). Помірковані представники розглядуваної течії наголошують на соціальній обумовленості законодавства. Найбільш радикальні його представники розглядають останнє як додатковий або взагалі зайвий елемент. Таким чином, право – це сукупність фактичних правових відносин, правопорядок, який склався в житті, фактичний образ дії державних і недержавних

суб'єктів права. Головними складовими права є адміністративні акти, судові рішення, звичаї, правові відносини, а норми, сформульовані в юридичних законах – це додаткові, вторинні елементи права. Іноді їх характеризують як зайві, непотрібні елементи.

Перевагою даного напряму є усвідомлення права через існуючу юридичну практику; його недоліком є розуміння права як дзеркального відбиття соціальних відносин і явна недооцінка окремого суб'єкту як вагомого активного начала права. Цей суб'єкт знеособлений абстрактним соціальним суб'єктом, розчинений в соціумі.

Елементи природно-правового вчення формуються ще в античності (Сократ, Аристотель, Цицерон, Ульпіан). Самостійна наукова школа природного права склалася в 17, 18 століттях (Г. Гроцій, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Г.В.Ф. Гегель). Сутність розглядуваного напрямку усвідомлення права – розмежування права і закону з позицій принципів справедливості. Позитивне право – це право, виражене в законах і інших правових актах держави. Воно неодмінно має ґрунтуватися на праві природному.

Природне право ґрунтується на принципах справедливості, які не залежать від волі людини і суспільства. Звідси головним питанням є пошук справедливості як сутності феномену права і критерію оцінки закону. Пропонуються різні варіанти: а) світовий порядок («космологічне природне право»), б) людська сутність («антропологічне природне право»), в) розум («раціональне природне право»).

Безсумнівними перевагами концепцій природного права є оцінка держави і позитивного права з позицій моралі, гуманізація права, правопорядку і держави [1, с.81]; недоліками класичної концепції природного права є твердження про вічність, постійність, загальну розповсюдженість останнього і надмірний суб'єктивізм у розумінні права. Природне право пов'язується з ідеєю права, носієм якої є людина. Але при такому підході

не враховуються зв'язки, які існують між правом і відповідними соціальними умовами.

Певну недосконалість класичних напрямів усвідомлення права вчені-правознавці намагаються подолати в рамках інтегрального праворозуміння, яке виникає на основі діалогу всіх шкіл і течій сучасного правознавства. Інтегральний підхід покликаний не механічно об'єднати, а синтезувати найбільш значимі моменти, опрацьовані конкуруючими науковими теоріями. Можливість такого синтезу обумовлена не суб'єктивними бажаннями дослідників, а об'єктивною наявністю в праві ідеального і матеріального, раціонального і ірраціонального, належного і сушого, суб'єктивного і об'єктивного, природного і штучно сконструйованого. Право водночас представляє собою ідею і текст, норму і правовідношення, імперативно-атрибутивні переживання і соціалізовані цінності [2, с.7].

Першими спробами інтегрального праворозуміння у вітчизняному правознавстві можна вважати так зване *широке нормативне розуміння права*. Прибічники цього напрямлення виходять з того, що поняття права включає в себе не тільки норми, але і інші правові явища. Що стосується кола цих явищ, то одні із авторів, вслід за А.К. Стальгевичем, С.Ф. Кечекьяном і А.А. Піонтковським вважають, що поняттям права охоплюються норми права і правовідносини; інші, модернізуючи позицію Я.Ф. Миколенко, – норми права, правовідносини і правосвідомість; треті розуміють під правом норми права і суб'єктивні права і т. ін.

Спробуємо виділити *найголовніші ознаки права*, ґрунтуючись на методологічних установах інтегрального типу праворозуміння.

Право як особливий соціальний інститут нерозривно пов'язане з формуванням людського суспільства, як наслідок однією із умов його виникнення є соціальне підґрунтя. Суспільство, якщо розглядати його під кутом зору сучасних даних науки, – це об'єднання розумних істот – людей, що утворюють цілісний соціальний організм – органічну соці-

альну систему, здатну протистояти ентропії, розпаду і забезпечувати нормальне функціонування, саморозвиток соціального організму. Звідси слідує, що досить характерною якістю суспільства є організованість, впорядкованість, що створює соціальне життя суспільних відносин, а значить, і об'єктивну необхідність їх соціального регулювання. Йдеться про необхідність так або інакше визначати поведінку людей і їх груп, вводити її у відомі рамки, забезпечувати її сумісність і гармонізацію з поведінкою інших людей, нормальне функціонування, саморозвиток всього соціального організму. На певних етапах розвитку суспільства визначною ланкою соціального регулювання стає право [3, с.108, 109].

Соціологічно право виявляється можливим тільки в складному, диференційованому суспільстві, достатньою мірою атомізованому, в середовищі суб'єктів, здатних до особистого самовизначення у взаємовідносинах один з одним. Таким чином, передумовою існування права є здатність людей до хоча б мінімального, конкретно історично зумовленого раціонального суб'єктивного вибору і прагнення діяти за власним волевиявленням [4, с.37].

Виникнення, формування і подальший розвиток права знаходиться під неодмінним впливом духовних і матеріальних процесів і явищ суспільства. Такі потужні чинники, як політика, економіка, мораль, релігія і традиційна культура значною мірою визначають дух, зміст і особливості права, правової системи відповідного суспільства. Водночас не можна вбачати в праві лише об'єктивно обумовлене соціальне явище. Воно не є і не може бути простим зліпком об'єктивної дійсності. Саме тому сутність права неможливо повністю пояснити, досліджуючи його як соціальний інститут, який є результатом лише об'єктивних знеособлених соціальних явищ і процесів. У центрі права стоїть людина, індивід як суб'єкт пізнання, творення і здійснення права. Врахування особливостей

цього суб'єкту дозволяє більш глибоко осягнути сутність права.

Зокрема, суб'єкт не може абсолютно адекватно пізнавати об'єктивний світ, що пов'язане з відповідними особливостями соціального пізнання. Отже, потенція права, сформована в знеособленому соціумі, ніколи не дорівнює результату суб'єктивного пізнання цієї потенції. Правові явища, як продукт свідомості, конструкція всякої правосвідомості, – це результат нашої інтерпретації, нашого суб'єктивного розуміння і тому завжди щось неадекватне, нетотожне їй у вказаному сенсі дещо *нове* порівняно з «опанованими» свідомістю реальними явищами й за своїм безпосереднім змістом, і за модусом буття [5, с.4].

По-друге, для людини як для свідомої, вольової істоти властивий творчий підхід до світу: вона неодмінно моделює, переробляє, пристосовує, будує соціальне буття. При чому така творча діяльність завжди зорієнтована на певний ідеальний стан речей. Саме тому право не тільки «консервує» певні сталі, корисні, загально схвалені елементи останнього, але неодмінно містить оновлену, дещо ідеальну і утопічну картину цього буття. Юридичні поняття, юридичний світ створюються людиною під впливом економічних та інших соціальних передумов, але в подальшому вони здатні багато в чому розвиватися і творитися за власними внутрішніми законами [6, с.332]. Право, формуючи свій світ, паралельний із світом, який задається соціальною реальністю, виходить не з того, що є, а з того, що має бути, а тим самим, певною мірою, заперечує існуючий порядок речей [1, с.79].

По-третє, кожна людина є унікальною, володіє певними унікальними властивостями, є носієм особистих переконань, прагнень, інтересів. Вона завжди переносить свій власний унікальний світ, досвід на ту «ділянку» життя, в якій перебуває. І саме людина є тим основним, «живим» началом, мірилом права, через яке відбувається інтерпретація змісту права, наповнення права конкретними

і чіткими змістовними моментами.

У зв'язку з цим слід пам'ятати, що право – це особлива соціальна реальність, але воно все таки утворене людьми і знаходиться в «руках людей». Позитивне право, при всій сутності і імперативності факторів, що лежать в його основі (об'єктивних імперативів цивілізації, економіки, вимог природного права), перед тим як «з'явитися на світ», проходить фазу правотворчості, невідворотно переломлюються через свідомість і волю людей – законодавців, суддів – творців прецедентів. І лише потім, включившись через існуючі правові джерела в діюче право, відчужується безпосередньо від волі і свідомості тих чи інших конкретних людей, стає наявною дійсністю, об'єктивною реальністю.

В результаті, в реальних життєвих відносинах, при вирішенні юридичних справ позитивне право застосовується: знову попадає «в руки людей», приймає той чи інший образ в результаті тлумачення, праворозуміння в науці і суспільній думці, а головне стає невіддільним від людської діяльності, судової практики тощо [3, с.104].

Право – це особливий соціальний регулятор, тобто воно регламентує поведінку людей в різних сферах життєдіяльності. Офорулене (структуроване) конкретним чином явище права (в комплексі з йому подібними явищами) гармонізує складне, суперечливе суспільство і виступає об'єктивним чинником його самозбереження і саморозвитку. Від інших численних чинників соціального регулювання право відрізняється саме функціональним навантаженням, яке полягає в організації відносин між людьми та групами як *між рівними, взаємно відповідальними* суб'єктами, при чому взаємна відповідальність забезпечується зовнішнім відносно відповідальних суб'єктів примусовим впливом. Фактично члени суспільств завжди є різними, але в рамках певного типу соціальних зв'язків (насамперед гостроконфліктних) вони мають діяти як порівнянні, однакові з точки зору їх обоїльної, взаємно очікуваної

поведінки. Остання є об'єктивно необхідною для подолання і попередження надмірної конфліктності, а отже, для забезпечення відносної рівноважності та стабільності в суспільстві і тому має бути в певному мінімумі здійснена неодмінно. Остання обставина і викликає до життя чинник силового забезпечення взаємовідповідальної поведінки [4, с.35, 36].

Особливістю права як соціального регулятора є його *загальнообов'язковий* характер. Воно розповсюджується на всіх, створюючи можливість для нормального співжиття людей. З суб'єктивної точки зору визнання обов'язковості права має своїм підґрунтям як мінімум такі типи мотивування. По-перше, визнання обов'язковості права для себе в силу впевненості в розумності, справедливості і ефективності права. По-друге, визнання обов'язковості права в силу усвідомлення особистої відповідальності за право. Суб'єкт, зацікавлений в праві, усвідомлює, що свідомо і принципово порушуючи право, він фактично знищує його. Таке розуміння обов'язковості права неодмінно має бути присутнім в професійному юридичному корпусі. В протилежному випадку цей корпус грає «у власні ворота». По-третє, визнання обов'язковості права в силу страху перед покаранням. По-четверте, визнання обов'язковості права в силу соціальної звички.

Відповідно, зовнішніми відносно самостійними джерелами обов'язковості права є власний авторитет права, авторитет держави, суспільства, традиції. Юридичними засобами забезпечення загальнообов'язковості права є процедури легітимації права, процедури й засоби захисту та охорони права, гарантовані державою (в тому числі державний примус).

Право є *нормативним* і *системним* явищем. Нормативність права обумовлена нормативністю основних елементів змісту права: норм права і принципів права. Нормативність означає, що норми і принципи права мають загальний характер, який проявляється в їх неперсоніфікованості і невичерпності

(можливості їх багаторазової реалізації) [7, с.21, 22]. Системність права означає, що воно існує не як хаотичне нагромадження норм і принципів, а володіє чіткою внутрішньою архітектонікою, яка власне є однією з головних передумов сили і ефективності права.

Право з точки зору своєї змістовно-сутнісної характеристики ґрунтується на ідеалах рівності, свободи, справедливості, гуманізму та ін.

Рівність як вимога поводитись в однакових випадках однаковим чином, а у відмінних – відмінним чином характерна для права всіх часів [7, с.74-102]. «Ідея права – це історія прогресуючої еволюції змісту, обсягу, масштабу і міри формальної (правової) рівності при збереженні самого цього принципу як принципу права взагалі. Отже, принцип формальної рівності являє собою постійно властивий праву принцип зі змістом, що історично змінюється» [8, с.28].

Право – це явище, яке протистоїть існуванню суспільних відносин, заснованих на насильстві і свавіллі індивідів. Суб'єктом права як феномену, сутністю якого є свобода, виступає суб'єкт свободи, що прагне до власної незалежності і поважає чужу незалежність. Стан свободи в системі соціальних взаємин характеризується відсутністю втручання з боку інших людей (негативна свобода) і спроможністю особи самостійно приймати рішення щодо вчинення власних дій (позитивна свобода). Свобода соціального суб'єкта не є і не може бути абсолютною, оскільки вона зіштовхується із свободою інших осіб і має бути збалансованою з іншими соціальними цінностями – безпека, порядок, справедливість та ін. Право є засобом забезпечення (гарантування) свободи і засобом її обмеження. З однієї сторони, саме в праві свобода отримує свій найбільш концентрований вираз, в ньому вона реально матеріалізується, об'єктивується, існує в конкретних правових формах, принципах, інститутах. З іншої сторони, в праві закріплюється не абсолютна свобода суб'єктів права, а лише її

певна міра, яка об'єктивно обумовлена і визначається з урахуванням системи відповідних концептуальних засад [9, с.39-45].

Право за своїми сутнісними характеристиками – це явище, неодмінно пов'язане із справедливістю. Будь-яка соціальна нормативність пов'язана з моделюванням належного. А це належне (певний ідеальний стандарт) неодмінно включає ціннісний момент. Саме через останній формується генетичний зв'язок відповідної нормативної системи і справедливості. Отже, право як нормативна система, оцінюється з точки зору справедливості і має на меті здійснення ідеї справедливості [10, с.31-42]. Якщо право втрачає цю якісну характеристику, воно перестає бути правом. Іншими словами, воно не може бути ефективним, універсальним регулятором суспільних відносин. Воно стає формальним соціальним інститутом, під прикриттям якого порядок у суспільстві досягається через насилля, катування, вбивство і гноблення.

Поряд зі свободою, справедливістю і рівністю, поза всякими сумнівами однією з основних засад позитивного права є гуманізм. Перш за все йдеться про визнання людини, її життя і гідності, найвищою соціальною цінністю [7, с.133].

Ідеї, принципи, які складають сутність права, є доволі абстрактними. Їх наповнення більш конкретним, чітким змістом, їх практичне втілення вимагає існування як мінімум двох основних інструментів. По-перше, це *надання належної і адекватної формальної визначеності праву*. Такої визначеності право досягає через існування формальних джерел права, чітких юридичних процедур створення, застосування і захисту права тощо. Право як універсальний соціальний регулятор претендує на неупереджене, справедливе упорядкування суспільних відносин, що є неможливим без відповідних чітких процедур і форм. В широкому розумінні навіть ритуальний, обрядовий, звичаєвий характер так званого архаїчного права є проявом визначеності форми його існування.

По-друге, це *унікалізація (індивідуалізація) змісту права*. В кінцевому рахунку пошук права відбувається в контексті унікальності будь-якої людини і життєвої ситуації, в якій вона знаходиться. Так, праворозуміння Європейського суду з прав людини ґрунтується на тому, що інтерпретація права має відбуватися стосовно саме тієї унікальної ситуації, в якій опинилася дана людини (заявник). Як зазначив П.М. Рабинович, у загальності унікалізації можна вбачати внутрішню діалектичну сутність права [11, с.212, 213]. Право за цих умов слід розглядати не просто як належне, а як укорінене в практику належне, що перебуває в процесі становлення, стає частиною реальності [12, с.15]. В більш широкому значенні про унікалізацію права слід вести мову й стосовно особливостей існування права в різних історичних епохах і культурах.

Розвиток, регулятивний вплив права гарантується окремими особами (корпораціями), громадянським суспільством та державою (або об'єднаннями держав). Як вже зазначалося, право існує як самостійний соціальний регулятор лише за умови існування вільних суб'єктів. Якщо окремі індивіди в силу різноманітних обставин не відстоюють своє право, не звертаються до нього, не визнають цінності права, то відсутня належна якість і права як впливово соціального регулятора. Водночас індивіду самому по собі іноді дуже важко відстояти свої права і право взагалі. Саме тому не менш важливою, а в певному розумінні і більш важливою, є наявність громадської єдності, яка виражається в існуванні сформованого народу (нації), сформованих і дієвих інститутів громадянського суспільства. Лише вони здатні реально впливати на державу, змушуючи її змінювати свою сутність і наближатися до ідеалу правової держави.

Сама держава є інституцією, яка забезпечує ефективну дію права. Саме держава здійснює адміністрування правової системи: держава уповноважується людьми на право-

творчість, тобто створення норм позитивного права, які конкретизують фундаментальні принципи права, забезпечує основоположні права людини, отримує повноваження на офіційну інтерпретацію права, контроль за їх дотриманням і здійснення судочинства [7, с.19-21].

Багатогранність права обумовлює можливість його всебічної характеристики лише в деяких визначеннях, кожне з яких відбиває певну грань права [13, с.183]. Таким чином, для того, щоб охопити всі зазначені властивості права, доречно виробити декілька визначень права, які охоплюють його статичну нормативну сутність і динамічну природу.

В першому аспекті право – це система загальних, обов'язкових, обумовлених соціальними чинниками норм і принципів, заснованих на ідеях рівності, гуманізму, свободи і справедливості, реалізація яких гарантується суспільством та державою і здійснюється на принципах унікалізації та формальної визначеності.

В динамічному аспекті (право в дії) право існує на трьох рівнях – право як ідея права (принципи справедливості, рівності, гуманізму, свободи), право як позитивний закон (реалізація ідеї права), рішення і поведінка в конкретній ситуації (здійснення ідеї права) [1, с.179-190]. Саме тому часто-густо термін «право» вживається в найбільш широкому значенні як правова система суспільства. Іншими словами, характеризуючи право, оцінюємо й позитивне право, й ступінь його відповідності ідеї права (природному праву), й правову свідомість, й правову культуру, й юридичну практику, юридичну освіту, науку і ідеологію. Власне, всі ці феномени і складають буття права. Звідси право можна визначити як систему базових юридичних явищ, які забезпечують практичне здійснення ідеї права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: моногра-

фия / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 328 с.

2. Поляков А. В. В поисках интегрального типа правопонимания / А. В. Поляков // История государства и права. – 2003. – № 6. – С. 7-8.

3. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2002 – 336 с.

4. Бурлай Є. До питання про функції права / Є. Бурлай // Вісн. Акад. правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 31-42.

5. Бережнов А. Г. Теоретические проблемы правопонимания и формирования содержания права / А. Г. Бережнов // Вестник Московск. ун-та. – Сер. 11: Право. – 1999. – № 4. – С. 3 – 13.

6. Ллойд Денис. Идея права / Ллойд Денис ; пер. с англ. – М. : Югона, 2002. – 416 с.

7. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

8. Нерсисянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства / В. С. Нерсисянц. – М. : Норма, 2002. – 552 с.

9. Погребняк С. Право і свобода: загальнотеоретичні проблеми / С. Погребняк // Вісник Акад. правових наук України. – 2006. – № 4 (47). – С. 35-47.

10. Погребняк С. Особливості втілення в праві різних аспектів справедливості / С. Погребняк // Вісник Акад. правових наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 31-42.

11. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду та Конституційного Суду України / П. Рабінович // Українське право. – 2006. – № 1 (19). – С. 210-220.

12. Петришин О. В. Право як соціально-юридичне явище: до постановки питання / О. В. Петришин // Вісник Акад. правових наук України. – 2007. – № 4 (51). – С. 3-18.

13. Загальна теорія держави і права : під- | кл.] / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка,
ручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. за- | О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.

Чубко Т. П. До питання про поняття права / Т. П. Чубко // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 560–567 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09htpppp.pdf>

Проаналізовано базові положення головних шкіл праворозуміння. Змістовно охарактеризовані властивості права як особливого соціального регулятора. Здійснена спроба подальшого логічно послідовного, ґрунтовного, системного осмислення права через призму взаємозв'язку природного і позитивного права. Пропонується визначення права в динамічному і статичному аспектах його буття.

***

Чубко Т.П. К вопросу о понятии права

Проанализированы базовые положения ведущих школ правопонимания. Содержательно охарактеризованы свойства права как особенного социального регулятора. Осуществлена попытка дальнейшего логически последовательного, обоснованного, системного осмысления права сквозь призму взаимосвязи естественного и позитивного права. Предлагается определение права в динамическом и статическом аспектах его бытия.

***

Chubko T.P. On the Problem of the Conception of Law

The main theses of the basic schools of the legal interpretation have been given characteristics in this article. The main features of the law as the special social regulator have been revealed. The attempt of the successive, grounded, system understanding through the prism of the interrelation of the natural and positive law has been undertaken. The definition of the law at its static and dynamic aspects of its objective reality has been proposed

Форум права